

Comprendre el món des d'un arxiu

Montse Barniol López*; **Carles Anguera Cerarols****; **Rafael Ginebra Molins*****; **Jordi Vilamala Salvans*****

montse.barniol@institutdegurb.cat

*Institut de Gurb

**Institut de Gurb i Universitat Autònoma de Barcelona

***Oficina de Patrimoni Cultural - Arxiver Municipal Itinerant

Resum

El projecte que presentem pretén crear un marc idoni pel treball de les competències de l'àmbit social i ciutadà a l'educació Secundària obligatòria. En ell es desenvolupa un programa de col·laboració i treball amb els arxius municipals de l'àrea d'influència del centre, que culmina amb la generació d'un coneixement que restarà a disposició de tota la comunitat.

Aquesta proposta educativa s'emmarca plenament en el projecte educatiu de centre a partir de dos vessants. D'una banda, perquè fomentem la relació de la comunitat educativa amb les institucions de l'entorn que l'acull, aportant un benefici a la societat. D'altra banda, posa en pràctica metodologies actives d'ensenyament i aprenentatge que fomenten un treball altament competencial i en equip.

Paraules clau

Fonts primàries; pensament històric; arxivística.

Introducció

Entenem les ciències socials com el conjunt de disciplines que ens permeten millorar la nostra comprensió de la realitat i actuar de manera compromesa a la societat democràtica. Aquesta comprensió de l'entorn social, sigui proper o llunyà, present o passat, demana, sens dubte, habilitats cognitivolingüístiques com l'anàlisi crítica de la informació, la comprensió, la síntesi, l'argumentació o la interpretació (Casas, 2005).

Com a docents de la disciplina, hem de proporcionar als alumnes eines eficaces per millorar aquestes competències. Això requereix metodologies actives que, per descomptat, s'allunyen de la simple transmissió de coneixements i de l'avaluació tradicional memorística de recordar coneixements factuais, com ara dates, noms de guerres o batalles. Necessitem metodologies que posin en joc aquelles habilitats que requereixin un nivell de cognició més elevat i competencial, en definitiva, que permetin a l'alumnat formar el seu pensament històric i desenvolupar la seva consciència històrica i temporal.

El pensament històric abasta quatre competències: les relacionades amb la imaginació històrica; la narració com a forma essencial del discurs històric; la interpretació de les fonts primàries i secundàries; i la consciència històrica com a comprensió dels canvis i continuïtats de la història

(Santisteban i Anguera, 2014). És aquesta última, la que recentment ha adquirit més importància i atenció, ja que la consciència històrica comprèn el conjunt d'operacions mentals sobre la temporalitat que permeten ubicar-nos en el nostre dia a dia. Ens permet connectar el passat, ja sigui històric o personal, amb el present, amb les nostres expectatives diàries, a la vegada que permet projectar-nos en el futur (Rüsen, 2001). Tot i això, per tal que els alumnes puguin desenvolupar la consciència històrica no hem d'oblidar les altres competències del pensament històric.

Per Seixas i Morton (2013), en la formació del pensament històric és essencial el treball de sis elements: la significança històrica, els canvis i les continuïtats, les causes i les conseqüències, les perspectives històriques, la dimensió ètica i les evidències que tenim. És en aquest últim punt on el nostre treball pren importància i valor. La història és una interpretació basada en les inferències que fem a les fonts primàries, les quals poden remetre a preguntes referents a quins eren els propòsits de l'autor, quins valors tenia o quina era la seva visió del món. Cal que aquestes qüestions siguin sempre analitzades en relació al context o el moment històric.

En aquesta comunicació ens centrarem en el treball que fem al nostre centre sobre la interpretació de les fonts primàries i secundàries. Aquest treball s'ha dut a terme per primera vegada durant el curs 2016-2017, amb alumnes de 4t d'ESO, i ha continuat durant el curs 2017-2018, amb la col·laboració de la Xarxa d'Arxius Municipals de la Diputació de Barcelona, concretament amb els arxius dels municipis de Gurb, Santa Eulàlia de Riuprimer i Sant Bartomeu del Grau.

El projecte que duem a terme pretén, bàsicament, oferir als alumnes un marc idoni per aplicar els procediments de la recerca històrica. La primera edició del projecte versava sobre la vida quotidiana durant la Guerra Civil i la postguerra espanyoles; mentre que el projecte del curs 2017-18 ho fa sobre els refugiats —tant els que arribaren a Osona durant la Guerra Civil Espanyola com els que són protagonistes de l'actual crisi. Això ens permet, a la vegada, establir relacions entre passat i present, i fer projeccions de futur.

Desenvolupament

El projecte es va iniciar durant el curs 2016-2017 i, des d'aleshores, la metodologia que hem utilitzat és la del treball per projectes (Larmer, J. i Mergendoller, 2010; Dooly i Masats, 2008). Un cop exposat el punt de partida, es proposa una activitat per tal que els alumnes puguin ser conscients del coneixement previ que tenen sobre el tema. Pels alumnes no és un tema nou — ja que l'hem treballat en altres matèries, hem escoltat el testimoni d'un refugiat que actualment viu a Catalunya, entre d'altres activitats. Per tant, ells són capaços d'activar aquest coneixement i, sobretot, plantejar-se noves preguntes a respondre.

Definides aquestes noves preguntes i classificades en subtemes i amb l'ajuda del professor, formem equips de treball que intentaran donar-hi resposta. El projecte pretén potenciar el treball en equip a la vegada que permet assignar tasques dins l'equip adients al perfil de cada alumne. Els alumnes poden escollir l'àmbit de treball que més els interessa i d'aquesta manera es millora el seu grau d'implicació i motivació.

Per tal de donar resposta a les preguntes plantejades caldrà cercar i utilitzar fonts d'informació de diferent tipologia. En aquest moment, es presenta als alumnes l'arxiu municipal com una institució on anar a buscar aquesta informació. Els arxivers de la Diputació de Barcelona que treballen a la comarca ofereixen aleshores una formació sobre els fons dels arxius municipals

dels pobles de procedència dels alumnes (Gurb, Santa Eulàlia, Sant Bartomeu del Grau) i es visita l'Arxiu Municipal de Gurb.

Considerem especialment important que els nostres alumnes coneguin de primera mà aquestes institucions locals, les sentin com a seves i les entenguin com un "recurs" a l'hora de cercar informació, sigui pel treball proposat des del centre com, sobretot, per futures recerques (acadèmiques o personals) en què estiguin interessats. Aquest èmfasi que posem en l'ús de l'arxiu en el nostre projecte es deu, bàsicament, a dos motius. El primer, perquè es tracta d'un recurs del nostre entorn més proper enormement desconegut per la població en general i que, per desconeixement, segurament és infravalorat; i el segon, perquè ens ofereix una oportunitat única de treballar amb fonts primàries i, per tant, d'assolir les competències pròpies de la dimensió històrica. Ambdós motius concorden amb les funcions dels arxivers de promoure i organitzar les activitats de difusió de l'arxiu: visites d'estudiants i públic en general, exposicions, conferències, cursos i altres (Alberch *et al.*, 1997)

Tancant aquest parèntesi sobre la importància del treball conjunt amb els arxius i retornant al desenvolupament del projecte, un cop els alumnes coneixen els recursos que tenen a l'abast organitzen i planifiquen les seves tasques i recullen la informació pertinent, d'una manera guiada. És a dir, s'acompanya els alumnes en el procés de cerca d'aquestes dades en els arxius i en biblioteques més o menys especialitzades; en la preparació i la realització d'entrevistes (al casal d'avis, per exemple); i en pàgines web no generalistes. Centrant-nos específicament en la cerca de fonts arxivístiques, els alumnes han consultat els llibres de mortalitat del Registre Civil de l'Arxiu Municipal de Gurb, per tal d'observar les causes de les defuncions durant el període de la Guerra Civil i postguerra; així com fotografies i programes de Festa Major per fer una anàlisi de les costums i tradicions. Durant aquest curs, i per treballar sobre els refugiats, s'han consultat les relacions de refugiats, les reclamacions de refugiats, els inventaris de béns de refugiats, els repartiments extraordinaris per pagar despeses dels refugiats, entre d'altres sèries, de l'Arxiu Municipal de Gurb; la llista de refugiats en funció del racionament i la informació referent als refugiats extreta de les actes del Ple municipal de l'Arxiu Municipal de Santa Eulàlia de Riuprimer; com també la correspondència i la documentació de racionament de l'Arxiu Municipal de Sant Bartomeu del Grau.

Queda clar, doncs, que el projecte permet enfrontar l'alumne amb fonts d'índole molt diversa i que, tant la recerca com la gestió de la informació que se'n deriva, requereixen també posar en joc altres competències de l'àmbit lingüístic, com la bona comprensió de textos escrits i orals, i digital, o competències informacionals com ara cercar, contrastar i seleccionar la informació digital. I cal, sobretot, fer un ús ètic d'aquesta informació, citant correctament les fonts. Totes són habilitats altament competencials i necessàries per afrontar diverses tasques en contextos molt diversos.

Un cop recollida tota la informació, els alumnes elaboren les seves conclusions i n'exposen els resultats produint un producte final escollit per ells mateixos (treball escrit, vídeo, revista digital o pàgina web). La posada en comú davant de tota la classe i de tots els agents implicats en el projecte ens permet trobar respostes col·lectives i consensuades a les preguntes inicials.

Tot el procés, així com les conclusions finals, queden recollits en un bloc gestionat íntegrament pels mateixos alumnes dins de la pàgina web del projecte (<http://socialsinstitutdeg.wixsite.com/memoria-historica>) i es fa entrega dels treballs —en els seus diferents formats— a l'arxiu i a l'Ajuntament de Gurb per tal que siguin consultables pel públic en general i, si s'escau, se'n faci la difusió pertinent.

El procés inclou i combina les exposicions de professors, arxivers i alumnes, amb altres activitats grupals i individuals, i permet als alumnes treballar amb fonts digitalitzades dels arxius municipals de Gurb, Sant Bartomeu i Santa Eulàlia.

Resultats

Amb aquest projecte, que dura tot el curs acadèmic, pretenem que els nostres alumnes siguin capaços d'assolir els objectius següents:

Objectiu 1: Seleccionar i analitzar diferents fonts per entendre i interpretar el passat.

Objectiu 2: Contrastar i elaborar la informació obtinguda.

Objectiu 3: Establir conclusions i formular interpretacions sobre el passat i les seves connexions amb el present.

Objectiu 4: Explicar els resultats obtinguts sobre un període històric passat, utilitzant el vocabulari propi de la matèria.

Amb les diferents activitats plantejades, els alumnes aconsegueixen assolir aquests objectius satisfactòriament. Quant al primer objectiu, la gran majoria d'alumnes s'enfronten a una varietat de fonts superior a la que estan acostumats, la qual cosa els permet familiaritzar-se amb la cerca i l'anàlisi d'aquestes. És cert, però, que tant la selecció com l'anàlisi de fonts són guiades pel professor i pels arxivers, en aquest darrer cas quan es tracta de fonts arxivístiques. Sense dubte, els arxivers són els millors coneixedors dels fons que custodien i, per tant, els que poden assessorar de manera més satisfactòria els alumnes en les seves cerques. Aquí la coordinació entre professor i arxiver és fonamental. Cal tenir en compte, també, que aquest objectiu va lligat a la competència lingüística. Dit d'altra manera: per analitzar una font n'és indispensable la seva comprensió (tant si és una font oral o escrita); per tant, es tracta d'un coneixement altament competencial i necessari en qualsevol àmbit de coneixement. És important remarcar, encara, que es pot graduar la varietat de fonts utilitzades segons els interessos i potencialitats dels alumnes i/o oferir un seguiment i tutorització més o menys intens segons les seves necessitats. Així doncs, l'objectiu pot ser assolit per tots els alumnes, però en graus diferents, i donar resposta així a la diversitat de l'aula.

Al llarg del projecte es posa èmfasi en el contrast de la informació i, sobretot, en comprovar-ne la seva fiabilitat. Creiem que en una societat on tenim molta informació a l'abast, és vital saber distingir aquella que és fiable de la que no ho és. Per tant, en el centre es treballa habitualment aquest aspecte que, en el projecte de Ciències Socials, es reforça segons les especificitats de la matèria.

L'objectiu d'establir conclusions i formular interpretacions sobre el passat i les seves connexions amb el present pot ser també assolit pels alumnes, però el seu grau varia segons les seves potencialitats. Les conclusions obtingudes i les interpretacions poden ser igualment més o menys complexes.

En quant a l'exposició dels resultats obtinguts, els alumnes tenen llibertat per escollir el suport en què es compartiran. Això fa que entrin en joc unes determinades competències: per exemple, si els alumnes escullen editar un vídeo o crear una pàgina web, cal una certa competència digital. En qualsevol cas, però, sempre és necessària la competència lingüística de produir textos orals i/o escrits. Una competència que, sens dubte, va sempre lligada a l'exposició o la síntesi dels

resultats (tal i com la comprensió lectora i/o oral són necessàries per a l'anàlisi de fonts) i, per tant, altament vinculades a l'assoliment i a la generació de nou coneixement.

Conclusions

Després de l'experiència realitzada podem concloure que aquest projecte és altament interessant a la vegada que útil, per tal que els alumnes assoleixin les competències bàsiques de l'àmbit social i ciutadà, que en el treball habitual d'aula seria molt més complex d'assolir. El projecte permet una relació amb l'entorn: en aquest cas utilitzem una institució pública com és un arxiu municipal per tal d'adquirir unes competències; però al mateix temps es fa un retorn a la comunitat generant un coneixement que es disposa en diferents formats a l'arxiu, esdevenint així públic i consultable per a tota la comunitat.

Bibliografia

ALBERCH, Ramon; COROMINAS, Mariona; MARTÍNEZ, M. Carme «El personal dels arxius. La funció arxivística i la seva repercussió en la plantilla». *Lligall*. 1997, 11, pàg. 221-252.

CASAS, Montserrat (Coord.) . *Ensenyar a parlar i a escriure Ciències Socials*. Barcelona: Rosa Sensat-Col·lecció Premi de Pedagogia, 2005.

Dooly, Melinda; Masats, Dolors. «Russian dolls: Using projects to learn about projects». *GRETA Journal*. 2008, 16 (1/2), pàg. 27-35.

LARMER, J.;MERGENDOLLER, J.R. «8 Essentials for Project-Based Learning». *Educational Leadership*. 2010, 68-1, pàg. 52-55.

RÜSEN, Jörn.. «What is Historical Consciousness? - A Theoretical Approach to Empirical Evidence». *Canadian Historical Consciousness in an International Context: Theoretical Frameworks*. Centre for the Study of Historical Consciousness. Vancouver: University of British Columbia, 2001. Disponible a : <<http://www.cshc.ubc.ca/>> [Consulta: 21/12/2018].

SANTISTEBAN, Antoni; ANGUERA, Carles «Formación de la conciencia histórica y educación para el futuro». *Clío & Asociados*. 2014, 18-19, pàg. 249-267.

SEIXAS, Peter.;MORTON, Tom. *The big six. Historical thinking concepts*. Toronto: Ed. Nelson Education, 2013.